

Nieuwe inzichten over Toorops *Oude Tuin der Weeën*

• J.F. HEIJBROEK •

Afb. 1

JAN TOOROP, *Oude Tuin der Weeën*, 1889-1890. Potlood en zwart krijt op bruin papier, 549 x ca. 660 mm. Gesigneerd rechtsonder: Jan Toorop. Rijksmuseum, Amsterdam (inv.nr. RP-T-1977-13)

In 1977 kocht het Rijksprentenkabinet bij een Canadese handelaar de *Oude Tuin der Weeën* (afb. 1), een monumentale symbolistische zwartkrijttekening van Jan Toorop. Het blad was sinds 1910 'verdwenen' en in alle kunsthistorische publicaties over de kunstenaar worden de ruim 65 jaren als een 'blinde vlek' aangemerkt.¹ Op een bruikleenreis naar de Verenigde Staten en Canada kon ik achterhalen wat er in die meer dan een halve eeuw met de tekening was gebeurd.

De *Oude Tuin der Weeën* komt voor het eerst ter sprake wanneer het blad in het voorjaar van 1892 op twee door Philip Zilcken georganiseerde exposities van de Etsclub in Gent en Antwerpen wordt geëxposeerd.² De tekening behoorde in juli van dat jaar tot de winkelvoorraad van E.J. van Wisselingh & Co. Die firma had het blad voor 250 gulden direct betrokken van de kunstenaar en slaagde erin het twee maanden later voor 350 gulden te verkopen aan mevrouw A.E. van Eelde-van Rappard.³ De familie Van Eelde woonde in Utrecht en de vrouw des huizes was een fervent aanhanger van de kunstpedagoog H.P. Bremmer.⁴ Het blad bleef tot 1907 in het bezit van de Van Eeldes (eerst van het echtpaar C.M. en A.E. van Eelde-van Rappard in Utrecht en later van J.C.M. van Eelde in Den Haag).⁵ Daarna kwam

de tekening weer in het bezit van de kunstenaar, die haar naar diverse tentoonstellingen inzond. Uiteindelijk doel was verkoop, maar dat lukte niet meteen. In 1907 was de tekening te zien op een Toorop-expositie bij kunsthandel L.J. Kruger & Co op het Noordeinde 37a in Den Haag en twee jaar later op een grote overzichtstentoonstelling van het werk van Toorop bij de Larensche Kunsthandel in Amsterdam. In de catalogus van die firma wordt uitvoerig stilgestaan bij de tekening met een fraaie beschrijving van Jan Veth uit 1892: *Een huiverend jonge vrouw, met losse lichte haren en de kleine handen wringend in haar in lelies uitgezoomd wit sleepgewaad en met den vollen boezem smartelijk open, treedt als in een droom onzeker, om zich heenziend, door een wondertuin, vol krimpnde gestalten en vage stemmen van angst: overal kronkelende wortelvertakkingen en ranken vol doornen en gelederen en trossen van doodshoofden, – in alle hoeken vermoedens van krekels en knaagmonsters en teekens van geheimenis. Een slotdeur in een ingestorte en afgebroke portiek, achter haar, is uit de zware hengsels gesprongen. Vóór haar is de fatale, geëxtazieerde treurwilg met bleeke pluimen, die door Toorop gedurig wordt gebruikt, zooals Boecklin zijn popels zoo vaak aanwendt. En op zijde van zich aanschouwt*

zij, oprijzend in een sprookjesvijver, een bronzen monsterfontein, waaraan smart-verwongen grimmige kariatiden een reuzig bekken torschen, met waterspouwende menschen-maskers die eeuwig tranen leken. En de raven die opvliegen, ginds over de duinen heen, begeleiden een Maeterlinckschen kreet van smart en foltering, die eenstemmig door dien prangende ouden tuin der weeën gaat.⁶ In 1910 werd de *Oude Tuin der Weeën* te koop aangeboden door de Haagse uitgever-kunsthandelaar P.J. Zürcher, die voordien korte tijd geassocieerd was met de Amsterdamse kunsthandel Frans Buffa en Zonen.⁷ Zürcher had sinds 1905 een eigen zaak aan het Noordeinde 33, vlak naast de kunsthandel van L.J. Kruger. Omstreeks 1909 had Zürcher zijn intrek genomen in de monumentale Villa 'Erica' aan de Oude Scheveningseweg 25. Aan het eind van dat jaar exposeerde hij een collectie schilderijen en aquarellen door schilders van de Haagse School in Canada in een suite van het Windsor Hotel in Montreal.⁸ Een van de bezoekers was de Canadese verzamelaar William C. van Horne (afb. 2), die op zijn beurt geregeld naar Europa kwam om daar een

breed scala aan kunst- en antiekhandels te bezoeken in Engeland, Frankrijk en Nederland. Hij kocht toen, waarschijnlijk op grond van een afbeelding, de *Oude Tuin der Weeën*.

De verzamelaar Van Horne

William Cornelius van Horne (1843-1915) werkte voor verschillende Amerikaanse spoorwegmaatschappijen en emigreerde in 1881 naar Canada, waar hij 'general manager' werd van de Canadian Pacific Railway.⁹ In 1888 volgde zijn benoeming tot president van die maatschappij. Ook zette hij scheepvaartlijnen en hotelketens op. Als gevolg hiervan reisde hij veel. Van Horne, die al vanaf zijn jeugd een grote belangstelling voor kunst had, schilderde en tekende zelf. Zijn verzameling, die was ondergebracht in zijn huis in Sherbrooke Street 513 in Montreal, bestond vooral uit schilderijen van 17de-eeuwse meesters,¹⁰ oosters porselein en 19de-eeuwse Franse kunst. Laatstgenoemde werken kocht hij merendeels bij de New Yorkse firma van Daniel Cottier en diens zakelijke partner James Inglis. Voor zijn collectie oude meesters riep hij veelvuldig hulp in van Wilhelm von Bode, Max Friedländer, Cornelis Hofstede de Groot en Abraham Bredius. Al zijn schilderijen van oude meesters liet Van Horne door hen voorzien van certificaten. Werk van 19de-eeuwse Europese kunstenaars betrok hij vooral van The French Gallery in Londen, The Goupil Gallery in die stad, E.J. van Wisselingh in Londen en Amsterdam en Bernheim Jeune in Parijs. Van enkele Haagse kunstenaars bezat hij schilderijen of tekeningen, zoals van de gebroeders Jacob en Matthijs Maris. Van de laatste had hij een getekend gezichtje op Lausanne uit 1861 en een kamerscherm (afb. 3) dat thans in bezit is van het Rijksmuseum. Omstreeks 1892 begon Van Horne via de Parijse kunsthandelaar Stephan Bourgeois ook Franse impressionisten te kopen. Tal

Afb. 2

G. MUSAMJÉ, Portret van William Cornelius van Horne, 1915. Tekening. Verblijfplaats onbekend.

Afb. 3
MATTHIJS MARIS,
'A service to Isis'/
Dancing Figures, 1879.
Kamerscherm,
vierslags, beschilderd
met *Dancing Figures*,
155 x 65,5 cm.
Rijksmuseum,
Amsterdam
(inv.nr. BK-2000-9).

van kleinere kunsthandels behoorde eveneens tot de 'leveranciers' van deze vermogende spoorweginvesteerder.

Toorops eigen interpretatie

Eén van die toevallige 'leveranciers' was kunsthandelaar P.J. Zürcher uit Den Haag. Uit stukken die behoren tot het archief van Sir William C. van Horne blijkt dat de *Oude Tuin der Weeën* begin 1910 door W. van Tol, 'manager' bij P.J. Zürcher, voor 350 Canadese dollars verkocht werd aan Van Horne.¹¹ De nieuwe eigenaar wilde graag alles uit de eerste hand weten over de mysterieuze tekening die hij zojuist had verworven. Daarom werd Toorop zelf benaderd en via Zürcher antwoordde hij wat hij nog van het blad wist.¹² Volgens Toorop dateerde de voorbereidende schets voor de tekening van 1889. Maar daarover hield hij een slag om de arm.¹³ De *Oude Tuin der Weeën* markeert het begin van een serie symbolistische tekeningen die bestond uit *De Rôdeurs*, *Fatalisme*,

Verlangen en Bevrediging, *De Drie Bruiden*, *De Sphinx*, *Divine Extase* en *De Zaaier* (als afsluiting van de periode). Dan volgt de tweede symbolistische periode, waarvan hij de werken niet nader aangeeft, en ten slotte de periode met Christelijke symboliek, waartoe hij zijn laatste triptiek *En het Woord is Vlees geworden* en zijn *Apostelen* rekende.

Over de betekenis van de voorstelling van de tekening bestaan veel interpretaties. Men ging zelfs zover om de voorstelling in verband te brengen met de verdrinkingsdood van Anna Witsen in de vijver van Ewijckshoeve.¹⁴ Volgens Toorop is de *Oude Tuin der Weeën* 'de sombere plaats, waar de ziel (hier uitgebeeld als een vrouw) zich tijdelijk bevindt. Zij begeeft zich door deze 'sphere' terwijl ze zwaar lijdt en doodsbang is. Rondom haar niets dan dood en lijden gesymboliseerd door de schedels die liggen voor de in verval geraakte toegang en de lijdende en strijdende kari-

katurale figuren die de grote fontein der tranen ondersteunen'.¹⁵

Volgens Toorop staat deze tekening aan het begin van de serie over de evolutie van de ziel, beginnend met *Eva in de Tuin der Weeën* en culminerend in het werk *Heilige Maagd*.

Door de verkoop van deze tekening in 1910 aan Sir William van Horne en de vragan erover die de nieuwe eigenaar aan de kunstenaar stelde, krijgen we een beter inzicht in de serie symbolistische tekeningen van Jan Toorop uit de jaren '90. Het is – voorzover bekend – de eerste keer dat Toorop zich uitlaat over de interpretatie van

deze mysterieuze reeks tekeningen.

Na de dood van Van Horne kwam de kunstcollectie in handen van zijn twee kinderen Adaline en Richard B. van Horne. Zijn dochter legateerde in 1941 haar deel, dat bestond uit ongeveer 60 werken, aan de Art Association (later The Montreal Museum of Fine Arts). De erfgenamen van haar broer brachten de meest waardevolle schilderijen in veiling in 1946 en 1972 waardoor een belangrijk deel van Van Hornes collectie verspreid raakte. De tekening van Toorop is in de handel terecht gekomen en vond zo haar weg naar het Rijksmuseum.

NOTEN

- 1 Ter gelegenheid van de aankoop verscheen: Bettina Spaanstra-Polak, 'Jan Toorop's Tuin der weeën', *Bulletin van het Rijksmuseum* 25 (1977), pp. 113-119.
- 2 Zie Gerard van Wezel, 'Streven naar iets wat nog niet is gemaakt. Presentatie en directe ontvangst van het werk van Jan Toorop in het fin-de-siècle', in: Marian Bisanz-Prakken, *Toorop|Klimt. Toorop in Wenen: inspiratie voor Klimt*, Den Haag / Zwolle 2006, pp. 26-27.
- 3 Schilderijenboek 1892, nr. T 130. Archief E.J. van Wisselingh & Co, Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, Den Haag.
- 4 Hildelies Balk, *De Kunstpaus H.P. Bremmer 1871-1956*, Bussum 2006, p. 238.
- 5 Bettina Polak, *Het fin-de-siècle in de Nederlandse schilderkunst*, Den Haag 1955 / Bussum 2004, cat.nr. 25, p. 349 en pp. 99-102.
- 6 *Cat. Tentoonstelling Jan Toorop*, Amsterdam (Larensche Kunsthandel) februari-maart 1909, nr. 95.
- 7 J.F. Heijbroek, 'Van eenvoudige prentenkoopman tot gerenommeerde kunsthandelaar: Frans Buffa & Zonen in Amsterdam (ca. 1785-1951)', *De Boekenwereld* 23 (2006), pp. 50-66.
- 8 Brief van W. van Tol jr aan Sir W. van Hoorn [bedoeld wordt Horne], d.d. 25 december 1909. Van Horne Family Fonds, E.P. Taylor Research Library and Archives, Art Gallery of Ontario, Toronto.
- 9 Janet M. Brooke, *Discerning Tastes. Montreal Collectors 1880-1920*, Montreal (The Montreal Museum of Fine Arts), pp. 20-23. Zie ook J.F. Heijbroek en E.L. Wouthuysen, *Portret van een kunsthandel. De firma Van Wisselingh en zijn compagnons 1838-heden*, Zwolle / Amsterdam, p. 58.
- 10 Vooral over dit deel van zijn verzameling handelt August L. Mayer, 'Die Sammlung Sir William Van Horne in Montreal', *Der Cicerone. Halbmonatschrift für die Interessen des Kunstforschers & Sammlers* 8 (1916), pp. 1-9. De laatste pagina gaat over zijn collectie schilderijen van 19de-eeuwse Franse meesters.
- 11 Rekening van P.J. Zürcher aan Sir William van Horne, d.d. 14 januari 1910. De verkoop en de verzending van de tekening worden bevestigd in een brief van P.J. Zürcher aan Sir William van Horne, d.d. 10 februari 1910. Van Horne Family Fonds, E.P. Taylor Research Library and Archives, Art Gallery of Ontario, Toronto. Hoewel in de Toorop-literatuur nergens wordt aangegeven dat Zürcher ooit iets met de *Oude Tuin der Weeën* te maken heeft gehad, wijst een etiket op de achterzijde van de tekening erop dat het blad enige tijd in het bezit is geweest van 'P.J. Zürcher, Kunsthandelaar-uitgever, Villa "Erica", Scheveningsche Weg 25, Den Haag'.
- 12 'Discription [sic] about the garden of Suffering (Garden of tears) drawing by Jan Toorop', geschreven op briefpapier van The Windsor Hotel in Montreal, zonder datering. Van Horne Family Fonds, E.P. Taylor Research Library and Archives, Art Gallery of Ontario, Toronto.
- 13 Zie Spaanstra-Polak, *op.cit.* (noot 1), p. 113. In de 'discription' uit 1910 (zie noot 12) schrijft hij: 'The Sketch was made long ago in 1889 (I believe).'
- 14 Zie Spaanstra-Polak, *op.cit.* (noot 1), p. 115. Deze bewering is later in tal van publicaties over Jan Toorop zonder enige argumentatie overgenomen.
- 15 Zie noot 12. Een soortgelijke beschrijving heeft Toorop gegeven in de catalogus van de Groningse tentoonstelling van 1896, geciteerd in: Victorine Hefting, *Jan Toorop. Een kennismaking*, Amsterdam 1989, p. 74.

